

'On im smeta baš kao što je smetao i Stepincu, svom antipodu - bio je partizan'

Dr. sc. Margareta Matijević, povjesničarka, autorica knjige 'Između partizana i pristojnosti - Život i doba Svetozara Rittiga (1873. – 1961.)', analizira zašto Crkvi u Hrvata i crkvenoj historiografiji dan-danas smeta bilo kakav spomen na poznatoga i uglednoga svećenika, crkvenog povjesničara i do 1941. župnika župe sv. Marka u Zagrebu koji je otišao u partizane i bio vijećnik ZAVNOH-a, a nakon rata postao ministar u vladi Narodne Republike Hrvatske

Velečasni Svetozar Rittig, jedna je od najintrigantnijih hrvatskih povijesnih ličnosti, čovjek koji svojim životom i djelovanjem na najbolji način oslikava čemerni pristup svekolikim ideološko-dnevnopolitičkim promjenama hrvatske prošlosti. Svetozar Rittig imao je veliku ulogu i doprinos, baš u onom povijesnom kontekstu u kojem je djelovao, ali i iz današnjeg povijesno-političkog (dobrim dijelom revizionističkog) kuta on je tek prezreni, zatajeni i zaboravljeni lik. Rittig je antipod danas slavjenog Alojzija Stepinca. A taj je odnos, dobrim dijelom, paradigma današnje Hrvatske i njenih revizionističkih zasada u povijesti i ideologiji, kojem vrh današnje Crkve daje legitimitet, smatrajući povijest vrlo rastezljivom kategorijom. Naime, obojica velikana su djelovali u isto vrijeme, sa sličnih, ali ipak različitih pozicija. No, dok se uloga jednog marginalizira, dugog se, očito, preuveličava.

Tko je monsinjor Svetozar Rittig, kakav je njegov krimen kad ga Crkva ne želi spomenuti ni kad je riječ o "benignoj" obljetnici crkvenih jaslica? Ugledna hrvatska povjesničarka iz Hrvatskog instituta za povijest dr. sc. Margareta Matijević prihvatila se izuzetnog posla i predstavila jednu od sigurno najznačajnijih povijesnih knjiga na ovim prostorima - o liku i djelu velečasnoga Svetozara Rittiga - "Između partizana i pristojnosti - Život i doba Svetozara Rittiga (1873. - 1961.)" u izdanju Plejade i Hrvatskog instituta za povijest - Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. Knjiga s mnoštvom dokumenata, izvora, svjedoka, pisana pitko, jasno, gotovo poput kakva intrigantnog romana. Knjiga koja zaslužuje pozornost jer daje odgovore na pitanja koja se u naletu "novopovijesne" povijesti žele zatajiti. Svetozar Rittig jedan je od visokih crkvenih prelata o kojem se danas gotovo ništa ne zna.

Zašto bi ga Crkva u Hrvata najradije izbrisala, što je to tako "necrkveno" napravio Svetozar Rittig da mu nije dostojno ni ime spomenuti, ni kojom ulicom ili spomen-pločom obilježiti njegov život i rad? Velečasni Rittig napravio je ono što se danas iz posve suludih i retrogradnih razloga ne uklapa u mantru svet matere Crkve u Hrvata - tijekom Drugog svjetskog rata prozreo je zločinačku ustašku državu, nacističku okupaciju, usprotivio se progonima i bestijalnosti "novog doba" te domoljubno i racionalno odabrao partizane koji su se tom zlu suprotstavljali i pokrenuli otpor. Hrvatske partizane. Rittig je bio vjerni sljedbenik biskupa Josipa Jurja Strossmayera, a

još je 12 godina prije osnivanja NDH javno i proročanski optužio Antu Pavelića da služi mađarskim i talijanskim interesima. Postao je vijećnik ZAVNOH-a, koji je i danas temelj suvremene hrvatske državnosti i identiteta koje se želi zataškati. I to je nešto što mu ni danas ne mogu zaboraviti, pa se njega i ostalih svećenika koji su tijekom rata prešli na "crvenu" stranu sada i stide. Je li taj tada logični i nadasve kršćanski i domoljubni odabir toliko neoprostivi da ga Crkva ne želi priznati?

Zašto je Svetozar Rittig još i danas "neželjeno" i zataškavano dijete Crkve u Hrvata?

- Zato što smo mi mali narod. Prođite po crkvama, svaka ima jaslice. U Zagrebu su najpoznatije one kod sv. Blaža. "Hrvatski Božić". Iz 1916. Rittig je volio taj simpatični prikaz, čest u njemu prostorno bliskom svijetu austrijskog dijela Monarhije. On je naručio te jaslice, osmislio. Isplanirao je da budu velike, važne, da likovi nose hrvatske narodne nošnje. Iz istog razloga je plaćao profesionalne čipkarice da mu izrade crkveno ruho. Da istakne baštinu, sačuva detalje izvanredne ljepote. Tako i te jaslice. Kipar kojeg je angažirao Vojta Braniš, zagrebački Čeh, mlad, jedva da je svršio školu. Naložio mu je što napraviti, osigurao materijal za izradu i platio odrađeni posao. Za ono doba pretjerano galantno i na vrijeme. Bio je rat, inflacija, nije htio da mladić štetuje. A gdje ćete to pročitati? U novinskom prikazu Glasa Koncila, koji Rittiga nijednom riječju ne spomene, uz stogodišnjicu jaslica. Crkveni mediji počesto tako, na puno mjesta i više puta prešute, zaobiđu Rittiga. Pred crkvom Krista Kralja u Zagrebu, oko koje se zdušno trudio tri desetljeća, postavljena je bista Alojzija Stepinca. Puno bi, ne samo prirodnije, nego i kršćanski pravednije, bilo da je tamo Rittigova bista. Ja mogu reći što je Rittig napravio za tu crkvu, a vi meni recite što je Stepinac, pa da važemo. Ovako, Rittig je izbrisan iz kolektivne memorije, nema ga nigdje. Nema biste ni spomen-ploče na rodnoj kući u Slavanskom Brodu ni ulice, a uklonili su njegovo ime i iz Staroslavenskog instituta. Kažem, mi smo mali narod.

Je li mu krimen odlaska u partizane i suradnje s Titom baš toliki da ga Crkva ne želi ni spominjati, jer joj smeta njegov antifašizam ili njegovo "štrosmajerstvo" (južnoslavenstvo) što je za Crkvu u Hrvata još uvijek "crvena krpa"?

- Crkva, točnije crkvena historiografija i mediji pod kontrolom Crkve povremeno spomenu Rittiga, obično zajedljivo, usput i jedva, ali njega svi znaju. Jugoslavenska ideja je vrijednosno neutralna, ništa loše nema u samoj ideji, ona nije a priori ni ateistička, ni protucrkvena, ni protuhrvatska. Velik broj Hrvata koji su naginjali jugoslavenstvu su pamćenja vrijedne osobe, perjanice kulture ove zemlje. Nije Rittig bio jedini Jugoslaven u Crkvi, bilo ih je puno. Iskustvo života u Prvoj Jugoslaviji razočaralo je velik broj njih. S pravom, ta je država za mnogošto kriva. Rittig je ostao dosljedan, ali to je uvijek bilo jugoslavenstvo na hrvatski način. Malo je koji

nacionalist, čak i obrazovaniji i bogatiji, ovom narodu učinio toliko koliko Rittig. Previše se sve oko njega fokusira na taj rat i poraće. A on je u partizane otišao u sedamdesetoj godini. Dao je velik dio sebe prije tog vremena. Bio je u vodstvu i organizaciji niza crkvenih i humanitarnih projekata. Član više od stotinu organizacija, društava, inicijativa. Brojala sam ih, više od stotinu. Mislite da je to malo?

Lakše bi Crkva prihvatila da je bio sumnjiv i na lošem glasu, sablažnjiv svećenik kakvih, na žalost, uvijek ima. Lakše bi prešli preko njega takvog, ovako ga je teže ukalupiti, više smeta. On je svećenik rijetkih kvaliteta, po mnogočemu, a ministar u komunističkoj vladi. On toj vladi daje legitimitet, htio-ne htio. U vrijeme velikog, epskog progona on je ministar vlasti koja progona Crkvu. Ima vilu i vozača, pred najviše pozicionirane komunističke dužnosnike iznosi likere i teleće pečenje, u doba besparice i bijede, kavu i čokoladu. A opet, s te pozicije, doslovno u osmom desetljeću sve snage i energiju troši pomažući Crkvi. Stalno gleda da gdješto koga spasi, izvuče iz zatvora i sačuva što više može. Bio je neumoran u tom poslu. Šeper je to priznavao, ako se išta i postiglo da Crkva sa što manje štete pretrpi to ne vrijeme postiglo se zahvaljujući Rittigu. To je bilo tako, popraviti sustav iznutra moglo se samo ako ste dio tog sustava. Gledali ste "Schindlerovu listu"? Onda me razumijete. Mislim da je i Vatikan razumio.

Rittig je antipod Alojziju Stepincu? Kreće li se odnos Crkve i današnje javnosti prema Rittigu, iz te perspektive?

- Iako Stepinac nije žurio kažnjavati svećenike u partizanima, ima izvora koji potvrđuju da mu se Rittigovo djelovanje pri Vrhovnom štabu nije sviđalo. Ocjenjivao ga je "zloglasnim", da loše utječe na svećenstvo i puk. To je ustvari značilo da se katolici u sve većem broju priklanjaju partizanima, a Stepinca nikako ne bi obradovalo da ta strana dobije rat. Crkva, danas, očekivano, većim dijelom, nasljeđuje Stepinca.

Pogotovo ako znamo da je Rittig zaslužan da su tadašnje nove vlasti u mnogome slušale njega koji je spasio mnoge ljude, zadržao Crkvu u društvu, pa i bio zaslužan za izgradnju novih crkava i slično.

- Neki obavještajni izvori su na tom pravcu da je Vatikan sve znao i davao suglasnost, da je Rittig ostao posljednja crta obrane Katoličke crkve. I Udbini izvori su to potvrđivali, da nikad nije govorio protiv Vatikana.

Nisu oni njega slušali, ali on nije htio odustati. Bio je dosadan, naporan, slao stotinu apela, molio deset puta istu stvar. Jedanaesti je put pomoglo. I njemu su ruke bile vezane. Mogao je i on stradati. On je bio blizak i s Hebrangom i s Balenom. Ostavljam mogućnost i da se bojao komunista. Nije to bio lak položaj, ljudski, počesto su ga odbacivali i jedni i drugi. A opet, bez njega bi sigurno bilo gore.

Vi u knjizi to detaljno obrazlažete, ali kako se uvjereni antikomunist kakav je bio Rittig odlučio za partizane, pa čak da je hvalio komunizam? Je li ga, po vama, hvalio iz nužde, potrebe ili je na to bio “prisiljen”?

- U doba kad je on došao u partizane, u rujnu 1943., svi su došli. Tad je nastala konjunktura za njih. Trebalo im je nešto svećenika, da privuku neodlučne i kolebljive, da još omasove pokret. Sve su to radili iz interesa, jasno. Komunisti nisu demokrati, njihov glavni cilj je bila revolucija. No, za provođenje revolucije prvo se morao dobiti rat, protiv stvarno velikog broja protivnika. Jest to bila pragmatična taktika, neiskrena, ali, eto, vojnički uspjela.

Po prirodi, Rittig je bio ambiciozan čovjek. Pomalo teatralan govornik, kojemu drugi nose knjige i daju mu riječ. Svaki plenum i kongres on nešto govori, njega se pita, tko kod dođe od saveznika, navrati do njega. Stvarno mislim da mu je odgovarala ta pozicija. A poslijeratno mjesto ministra, pa to je bila gotovo kruna njegova života. Zavolio je taj položaj. Iako držim da nije očekivao toliku žestinu 1945., ni od Partije ni od Crkve, ni toliki pritisak ni toliki otpor. On je zazivao laičku državu, kompromis, oprostiti što god, prešutjeti koju nepravdu, naći neki model suživota, ali, eto, za laičku državu tu nitko nije bio dovoljno zreo. Nažalost.

On je poslužio komunistima, i tijekom rata i poslije. Držao je zapaljive govore, njima u prilog, demonizirao sve protivnike Jugoslavije, idealizirao zajedništvo koje je gdješto pucalo na terenu. U mnogočemu je pretjerivao. Historiografija ga voli prikazivati naivcem, korisnom budalom, koji među partizanima zaziva građanski suživot, pristojnost engleskog tipa. Cijenim pristojne ljude, ali nisam ni ja daleko od te ocjene. No, zašto se pri tomu prešućuje uloga vojnih dušobrižnika u oružanim postrojbama NDH. Što su oni postigli? Opće dobro? Spriječili pokolje? Tko je srušio i popalio 188 pravoslavnih crkava Gornjokarlovačke eparhije? Gdje su nestali naši Židovi? Jesu li ti svećenici zaustavili kompoziciju u koju su, kako piše njihov subrat iz Slavonije, grubo utrpali Rome u vlak i odvezli u mjesto zvano Jasenovac, otkud se nitko ne vraća? I ustaše su iskoristili Stepinca, za svoju početnu, startnu poziciju, reklamirali njegovu Okružnicu na sva zvona. A nisu nikad namjeravali poštovati duh Evanđelja. Ako je Rittig korisna budala komunistima, u redu, ali što je onda Stepinac ustašama?

Tko god je pristupio ustašama 1941., znao je bar toliko da su opasan svijet. Oni su došli kao međunarodni teroristi, bez političkog legitimiteta, samo par stotina njih. Puno je naroda u Europi imalo takvih političara kao što je bio Pavelić, ali malo koji je bio zlosretan kao Hrvati da im takvi dođu na vlast. S druge strane, onaj tko je iz idealizma otišao 1941. u šumu nije mogao znati u što će se to izroditi 1945. Veliko je zlo provalilo 1941. Za katolike, to je Zlo. Shvaćamo li mi danas što znači staviti jednu skupinu ljudi, jedan narod izvan zakona? Dva naroda? Tri? U ime čega netko smije ubijati? Pokucati na vrata, u Glini: "Poštovanje! Dobar dan! Ime i prezime! Đorđe Gavrilović. Idete s nama!" Metak u glavu. Bez suda, bez zakona, zakon ne vrijedi, ne ide se u zatvor ako je ubijen Todor ili Jona. Otpor takvoj vlasti je moralno opravdan, na takvu vlast smijete dići ruku, po katoličkom moralu. Druga je stvar što su komunisti od prvog dana planirali izigrati svoje naivne i dobronamjerne suputnike, ali nisu svi partizani bili boljševici. Neki su ljudi postajali komunisti željni kruha, socijalne pravde i dostupnog liječenja za siromašne. To se ne smije zaboraviti. Komunisti su pokrenuli otpor. Dobro su bili povezani, organizacija im je bila jača strana. Svoje ljude su olako žrtvovali, a tako se puno može postići. Svejedno, bez ustaških zločina, bez odricanja Dalmacije, nikad se šume ne bi napunile. Seljak se teško pokreće. Zato i pišem u knjizi da su ustaše i rodonačelnici i grobari svoje zemlje. To je opće mjesto u historiografiji.

Konačno, je li njegova odluka bila pragmatična i racionalna ili pak iz uvjerenja?

- Sve troje. Pa Nijemci bi ga dohvatili. Ili ustaše. Još opasnije. Teren koji kontroliraju partizani, u mnogočemu je vid slobode, bar u to vrijeme, možda slobode s izvanrednim mjerama, ali ipak slobode. I to nije bio mali komad zemlje. Uostalom to je bila njegova strana, voljna obnoviti Jugoslaviju, bolju, pravedniju od prve. Kad se sve uzme u obzir, postupio je očekivano.

Tko je kome, odmah po oslobođenju, više odgovarao, Rittig Titu ili Tito Rittigu?

- Rittig Titu, mislim, ali ne zadugo. Većim dijelom Crkva nije podržavala Rittiga, pa on nije imao legitimitet pregovarača, u njezino ime.

No, veliki dio knjige, koji je vrlo zanimljiv, odnosi se baš na "vezu" Stepinca i Rittiga. Kakav je on, po vama, bio?

- Neobičan, teško su i nedovoljno komunicirali. Stepinac je volio preskakati Rittiga. U knjizi

pišem da je, po mnogočemu, Stepinac bio hrvatski, a Rittig jugoslavenski nacionalist i da ih je to obilježilo. Nisu imali puno dodirnih točaka. Ranije se Stepinac znao oslanjati na Rittigovu pomoć, surađivali su na više projekata krajem tridesetih, ali rat ih je udaljio. Sve ono poslije rata još više. Do kraja života njihov odnos nije postao srdačan.

Kad je velečasni Kokot išao u partizane, Stepinac šalje pozdrave Rittigu, nakon uhićenja sastaje se s njim, ali ga na kraju ipak ne želi poslušati. Zašto? Je li Stepinac već tada odlučio da će biti žrtva i mučenik novog režima, koji je prezirao?

- Naravno, Stepinac je bio ordinarij cijele nadbiskupije. Javljali su mu što se zbiva. Velika su stradanja. Partizani su ponekad doslovno u predgrađu Zagreba. U doba kad im se Kokot pridružuje rat je već na izmaku.

Rittig je savjetovao kakav-takav dogovor s režimom, kajanje, osudu ustaških svećenika, prihvaćanje nove vlasti, odricanje od većeg dijela imovine. Stepinac na to nije mogao pristati. Nije mogao protiv svoje prirode. On je bio uvjereni antikomunist, koji žuri prigovarati neželjenim pobjednicima. Ne daje im ni katedralu da proslave okončanje neviđenih stradanja. Kako ja volim kazati, svojim se lakše prašta i kraće pamti, a oni nisu bili njegovi.

Pišete kako je Rittig u više navrata isticao hrabrost i dosljednost Stepinca tijekom rata, hvali ga u vezi s pomoći srpskoj djeci s Kozare, ali ne može prijeći preko njegova odnosa prema NDH.

- Zamjerio mu je da premalo vidi tuđe patnje, da ne mjeri svima jednako, da prenaglašava žrtve iz svog naroda i svoje vjernike. Često se citiraju Stepinčeve riječi kako su Hrvati bili "bespravno roblje" u Kraljevini Jugoslaviji. Što su onda bili Romi, Srbi i Židovi u NDH, koji su stradali neusporedivo više i tragičnije, dapače toliko više da vrijeđa razum i moral svaka usporedba s prethodnom državom.

Stepinac je još 1944. pisao britanskom predstavniku kod Svete Stolice da je "bez pretjerivanja" u cijelom ratu najviše pogođen hrvatski narod. S koje god strane gledali, to nije odgovaralo istini. U ratu je stradalo 3,6 posto Hrvata iz Hrvatske, a Srba iz Hrvatske 17,3 posto; brojke se vjerojatno nešto promijene kako se upotpunjuju istraživanja, ali ne puno. Postotak ubijenih Židova još je kudikamo strašniji, njihova je sudbina najtragičnija. Isticati, i to 1944., Hrvate kao

najveće mučenike pod kapom nebeskom notorna je neistina. Takva mjesta je Rittig zamjerio Stepincu, što je skoro odšutio na teško mučeništvo SPC-a i nekih drugih.

Dio komunista očekivao je više od Rittiga, ali on je oprezno sudio o svom ordinariju. Bio bi puno sretniji da do procesa nije došlo. Nije smatrao pametnim da se sudi Stepincu, i tu je imao pravo. Taj proces nikomu nije koristio, a produbio je nedorazume u zemlji. On je predlagao da se pođe papi, iznesu svi argumenti, pa neka Sveta Stolica presudi, pozove Stepinca u Vatikan, probere kojeg nekonfliktnog biskupa i nastavi živjeti u kakvom-takvom miru s vlastima. Znalo se da Stepinac, osobno, neće pokleknuti. Podnio bi on i više od dosuđenoga. Bio je takva osobnost.

Je li Rittigu danas u Crkvi ne mogu oprostiti što je napisao kako partizani nisu ubili ni jednog svećenika zato što je vršio svoju dužnost, nego što je nije vršio.

- To je Rittigovo, naravno, pretjerivanje. Velik broj svećenika je nevin ubijen, da se razumijemo, to je sigurno. A to je znao i on. Nije problem provjeriti, ako treba, svaki zarez, ispraviti svaku laž. "Magnum crimen" vrvi neistinama, poluistinama, pretjerivanjima, to je knjiga pisana sa svrhom demonizacije Crkve. I danas ima povjesničara koji presuđuju o crkvenom djelovanju, a ne znaju razlikovati uvjerenе vjernike od fanatika i klerikalaca. To su tri različite kategorije. Problem je kad sve provjerimo i nađemo da Viktor Novak negdje govori istinu. Što je sa svećenicima koji jesu huškali na mržnju, prihvaćali najviše ustaške dužnosti, pod čijom su odgovornošću ubijani nevini ljudi? Bilo ih je. Zašto se Crkvi tako teško pokajati i za njih malobrojne?

Franjevac Dionizije Juričev se sad navodi kao žrtva rata. Žrtva, tako snažna riječ. A on se borio, ne protiv svoje slabosti, nego stvarno. Uzeo pušku i išao se boriti kao ustaša. Vršio gruba nasilna prevjeravanja, inzistirao da Srbi prelaze na rimokatolički obred, kako bi se čim prije ugasio njihov identitet, izbrisala prošlost i nestalo ime. On je danas žrtva. Dragutin Kamber, poznati javni radnik, ustaški povjerenik za Doboj. Čitajte ga, puno je pisao, vidite što je predlagao Paveliću. I onda probajte čitati Evanđelje pa odvažite je li taj čovjek služio Nazarećaninu. Josip Astaloš iz Dalja, na primjer, nije suđen na smrt kao svećenik, suđen je kao ustaša. Prvi kršćani nisu profesionalne vojnike ni krstili dok ne odbace vojnički stalež koliko je samo nošenje oružja bilo odiozno. Pristao je biti ustaški tabornik, visoka dužnost, otresit čovjek. Veliki su i zločini učinjeni, a tabornik nije tko bilo. No, eto, dobio ulicu. Usred Dalja. Svećenici ustaše su se klanjali istom božanstvu kao obične ustaše, Hrvatskoj. Na taj oltar bili su spremni odbaciti sve katoličko u sebi. Čudno je da to dijelovi Crkve ne vide. Treba prosuđivati svakog čovjeka i njegovu krivnju objektivno i individualno, ali mislim da je veliku većinu svećenika ustaša trebalo ekskomunicirati iz Crkve. Jednako kao i Pavelića i pola njegove vlade.

Smatrate li da je Rittig na kraju postao “režimski svećenik” i služio novim vlastima? Je li do kraja nastojao biti pragmatik ili, kako je napisano u crkvenom nekrologu, “sa svakim režimom surađivao, samo da bi plivao na površini”.

- Jest, bio je, to nije uopće sporno. Pitanje je bi li Crkva gore prošla da nije ni njega imala? Ja mislim da bi, a pročitala sam stotine knjiga, pregledala tisuće i tisuće dokumenata.

(Jutarnji.hr)